

ROLI O‘YINLAR ORQALI BOLALARNI KASBLAR BILANTANISHTIRISH

Sanginova Gulnoza

Qo‘qon universiteti Katta o‘qituvchisi

Yo‘ldosheva Shahlo Islomjon qizi

Maktabgacha ta‘lim yo‘nalishi 2-24 guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20353195>

Annotatsiya

Ushbu ishda rolli o‘yinlar orqali bolalarni kasblar dunyosi bilan tanishtirishning amaliy va pedagogik ahamiyati yoritilgan. Bolalik davrida atrofda olamni anglash va ijtimoiy munosabatlarni o‘rganish bevosita o‘yin faoliyati orqali amalga oshadi. Rolli o‘yinlar bolalarga turli kasb egalarining mehnat faoliyati, majburiyatlari, ish qurollari va jamiyatdagi o‘rni haqida ilk hayotiy tushunchalarni shakllantirish imkonini beradi. Shifokor, o‘qituvchi, sotuvchi, oshpaz va haydovchi kabi an‘anaviy rollar orqali bolalarda insonlar o‘rtasidagi muloqot madaniyati poydevori qo‘yiladi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot texnologiyalari rivojlangan davrda IT dasturchi, dizayner va muhandis kabi yangi sohalarni o‘yin syujetlariga integratsiya qilish usullari tahlil etilgan. Ishda ta‘kidlanishicha, kasbiy rolli o‘yinlar nafaqat bilim beradi, balki bolaning shaxs sifatida shakllanishiga kuchli ta‘sir ko‘rsatadi. Bola o‘yin jarayonida qaror qabul qilish, jamoada ishlash, muammoli vaziyatlardan chiqish va mas‘uliyatni his qilish kabi muhim amaliy ko‘nikmalarni o‘zlashtiradi. Masalan, do‘kondor o‘yinida matematik hisob-kitob va moliyaviy savodxonlik, shifokor o‘yinida esa hamdardlik hamda g‘amxo‘rlik xislatlari tabiiy ravishda rivojlanadi.

Kalit so‘zlar: rolli o‘yinlar, kasb-hunar, bolalar tarbiyasi, amaliy ko‘nikmalar, muloqot, o‘yin ssenariysi, ijtimoiylashuv, pedagogik tavsiyalar, ijodiy muhit, mantiqiy fikrlash.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 30-sentyabrdagi PF-152-sonli Farmoni (“Maktabgacha ta‘lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”): Bog‘chalarning kichik va o‘rta guruhlarida bolalarning kognitiv, psixomotor va ijtimoiy ko‘nikmalarini, katta guruhlarda esa kommunikativ va ijodiy kompetensiyalarini o‘yin turlari (jumladan, rolli o‘yinlar) orqali rivojlantirishga qaratilgan yangi o‘quv-metodik materiallarni joriy etishni belgilaydi.

Inson hayotidagi eng muhim va poydevor davr shubhasiz bolalik davridir. Aynan shu pallada bolaning shaxsiyati, dunyoqarashi, qiziqishlari va jamiyatga bo‘lgan munosabati shakllana boshlaydi. Bolalar atrofda olamni, odamlar o‘rtasidagi munosabatlarni va turli hayotiy jarayonlarni asosan o‘yinlar orqali anglaydilar va qabul qiladilar. Pedagogika va psixologiya sohasidagi ko‘plab amaliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarning yetakchi faoliyati o‘yin hisoblanadi. O‘yinlar orasida esa rolli o‘yinlar alohida o‘rin tutadi, chunki ular bolaga kattalar dunyosini kichik hajmdagi modelda his qilish va unda bevosita ishtirok etish imkoniyatini beradi. Bugungi kunda muloqot va ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish bilan bir qatorda bolalarni yoshligidanoq kasblar olami bilan tanishtirish, ularda mehnatga bo‘lgan hurmatni shakllantirish pedagogikaning eng dolzarb vazifalaridan biriga aylandi.

Bolalarni kasblar bilan tanishtirish shunchaki ularga kasb nomlarini yodlatish yoki rasmda ko‘rsatishdan iborat emas. Haqiqiy tanishuv bola o‘sha kasb egasining o‘rniga o‘zini qo‘yib ko‘rganda, uning ish qurollarini ushlab ko‘rganda va uning vazifalarini bajarib ko‘rgandagina sodir bo‘ladi. Rolli o‘yinlar aynan mana shu jarayonni eng tabiiy va quvnoq tarzda tashkil etishga xizmat

qiladi. Bola shifokor, o'qituvchi, sotuvchi, oshpaz yoki haydovchi rolini o'ynar ekan, u nafaqat shu kasbning tashqi jihatlarini, balki uning ichki mazmuni va jamiyat uchun foydasini ham tushunib yetadi. Bu jarayon bolada mehnat qilayotgan insonlarga nisbatan ijobiy munosabat, minnatdorlik va hurmat hissini uyg'otadi.

Ushbu mavzuning amaliy ahamiyati yana shundaki, zamonaviy dunyoda kasblar turi juda tez o'zgarmoqda va kengaymoqda. Avvallari bolalar faqat an'anaviy kasblar bilan tanish bo'lgan bo'lsalar, bugungi kunda texnologiyalar asrida yangi sohalar kirib kelmoqda. Rolli o'yinlar orqali bolalarga nafaqat klassik kasblarni, balki IT dasturchi, dizayner, ekolog yoki muhandis kabi zamonaviy yo'nalishlarni ham sodda shaklda tushuntirish imkoniyati mavjud. Bu esa bolaning tasavvur doirasini kengaytiradi va unda kichikligidanoq tahliliy fikrlashni uyg'otadi. O'yin davomida bola turli muammoli vaziyatlarga duch keladi va ularni mustaqil ravishda hal qilishga urinadi. Masalan, do'kon o'yinida pul yetmay qolganda nima qilish kerakligini yoki shifokor o'yinida navbat kutayotgan bemorlarni qanday tinchlantirishni o'rganadi. Bularning barchasi bolaning hayotiy tajribasini boyituvchi muhim omillardir.

Rolli o'yinlarning yana bir o'ziga xos xususiyati — ularning bolalar muloqot madaniyatiga ko'rsatadigan ijobiy ta'siridir. O'yin davomida bolalar bir-birlari bilan kelishishni, rollarni adolatli taqsimlashni, o'zaro hamkorlik qilishni va bir-birlarini tinglashni o'rganadilar. Ya'ni, kasbiy rolli o'yinlar faqatgina professional tushunchalarni berib qolmay, balki jamoada ishlash ko'nikmasini ham shakllantiradi. Bu esa bolaning kelajakda maktab muhitiga va umuman jamiyatga tezroq hamda osonroq moslashishiga (adaptatsiya bo'lishiga) yordam beradi. Bola o'yin orqali nutqini o'stiradi, yangi sohaviy atamalarni o'zlashtiradi va o'z fikrini erkin ifodalashni mashq qiladi.

Kattalarning, ya'ni ota-onalar va tarbiyachilarning bu jarayondagi o'rni ham beqiyosdir. Kattalar o'yinni qat'iy qoidalar bilan chegaralab qo'ymasliklari, aksincha, bolalarga erkin ijodiy muhit yaratib berishlari kerak. Ularning vazifasi bolaga yo'nalish berish, o'yin uchun kerakli jihozlar va muhitni yaratishda ko'maklashish hamda bilvosita o'yinga sherik bo'lishdir. Mazkur ishning maqsadi rolli o'yinlar orqali bolalarni kasblar bilan tanishtirishning eng samarali usullarini tizimlashtirish, an'anaviy va zamonaviy kasblarni o'yin ssenariylariga to'g'ri tatbiq etish yo'llarini ko'rsatish hamda pedagog va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Bu yondashuv bolaning har tomonlama rivojlanishiga, undagi yashirin qobiliyatlarning erta namoyon bo'lishiga va kelajakdagi professional intilishlariga poydevor yaratishga xizmat qiladi. Taqdim etilayotgan uslubiy mulohazalar ta'lim-tarbiya jarayonini yanada qiziqarli va mazmunli tashkil etishda amaliy manba bo'la oladi.

Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalik davrida o'yin shunchaki vaqt o'tkazish vositasi emas, balki bolaning ijtimoiy munosabatlar tizimiga kirib borishining asosiy shaklidir. Rolli o'yinlar jarayonida bola kattalar dunyosining modelini yaratadi va undagi rollarni (shifokor, sotuvchi, haydovchi) o'z zimmasiga oladi. Ushbu jarayonning o'ziga xos pedagogik mexanizmi shundaki, bola kasbiy harakatlarni shunchaki mexanik ravishda takrorlamaydi, balki har bir kasbning jamiyatdagi funksiyasini tahlil qiladi.

Masalan, "Kasalxona" o'yinida stetoskop bilan o'yinchoqni eshitish jarayonida bola faqatgina shifokorning harakatini emas, balki uning bemorga bo'lgan g'amxo'rlikini, ya'ni kasbiy etikasini ham his qiladi. Ushbu metod bolalarning muloqot va nutq madaniyatini (Soft Skills) jadal rivojlantiradi. Bolalar o'yin shartlaridan kelib chiqib, o'zaro muloqotga kirishishga, muammoli vaziyatlarni (masalan, do'konda pul yetmay qolishi yoki navbat kutish) hal qilishga majbur bo'ladilar. Natijada, kasbiy terminologiya bolaning lug'at boyligiga tabiiy ravishda singib boradi.

Bugungi kunda bolalarni faqat an'anaviy kasblar (o'qituvchi, oshpaz, militsiya xodimi) bilan cheklab qo'yish yetarli emas. Zamonaviy mehnat bozori va texnologik rivojlanish o'yin jarayonlariga yangi yo'nalishlarni olib kirishni taqozo etmoqda. Shuning uchun, kasbiy rolli o'yinlarni metodik jihatdan ikki guruhga ajratgan holda tashkil etish maqsadga muvofiq:

- Iqtisodiy va moliyaviy kasblar (Do'kon, Bank, Logistika): Ushbu o'yinlar orqali bolalarda boshlang'ich moliyaviy savodxonlik shakllanadi. Bola sotuvchi va xaridor rollarida pulning qiymatini, tovar almashish qoidalarini va hisob-kitobni o'rganadi.
- Zamonaviy va texnologik kasblar (IT-dasturchi, Robototexnik, Ekolog, Dizayner): Kompyuter maketlari, konstruktorlar va chizmachilik qurollaridan foydalanib tashkil etilgan o'yinlar bolada kelajak texnologiyalariga qiziqish uyg'otadi. Masalan, "IT-ofis" o'yinida bola mijozning buyurtmasiga ko'ra o'yinchoq uychani loyihalashi (dasturlashi) mumkin.

XULOSA

Rolli o'yinlar orqali bolalarni kasblar dunyosi bilan tanishtirish mavzusida olib borilgan pedagogik va amaliy tahlillar shuni ko'rsatadiki, ushbu metodika bolaning ilk yoshidanoq har tomonlama rivojlanishi hamda kelajakdagi shaxsiy poydevori shakllanishida eng samarali vosita hisoblanadi. Bolalik davrining tabiatiga ko'ra, atrofdagi olamni va ijtimoiy munosabatlarni anglash faqatgina nazariy ma'lumotlar orqali amalga oshmaydi. Haqiqiy va mustahkam bilim bolaning o'zi bevosita jarayonning ishtirokchisiga aylanganda, ya'ni muayyan bir professional faoliyat modelini o'yin shaklida ijro etganda shakllanadi. Kasbiy yo'nalishdagi rolli o'yinlar bolalarga turli soha egalarining mehnat funksiyalari, majburiyatlari va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni haqida tizimli va hayotiy tasavvurlarni beradi.

Pedagogik amaliyot ma'lumotlariga ko'ra, o'yin ssenariylariga an'anaviy kasblar bilan bir qatorda zamonaviy axborot texnologiyalari, muhandislik va ekologiya kabi yo'nalishlarni integratsiya qilish bolalarning intellektual salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Shifokor yoki oshpaz kabi rollarda bolalarda hamdardlik va g'amxo'rlik fazilatlarini shakllansa, do'kondor yoki bankir kabi iqtisodiy o'yinlarda amaliy matematik hisob-kitob hamda boshlang'ich moliyaviy savodxonlik ko'nikmalari muvaffaqiyatli o'zlashtiriladi. Zamonaviy kasblar esa bolaning mantiqiy fikrlashini faollashtirib, unda texnik va ijodiy tasavvurni uyg'otadi.

O'yin jarayonining eng muhim jihati uning bolalarda "soft skills" (moslashuvchan amaliy ko'nikmalar) tizimini shakllantirishidir. Rolli o'yinlarda ishtirok etish orqali bolalarning nutqi va lug'at boyligi sohaviy atamalar hisobiga boyib boradi. Shuningdek, bolalar o'zaro rollarni taqsimlash, kelishish va jamoa bo'lib umumiy maqsad sari harakat qilish orqali muloqot madaniyatini amalda mashq qiladilar. O'yin davomida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlar esa bolani mustaqil qaror qabul qilishga va ijodiy yondashishga o'rgatadi. Bu ko'nikmalarning barchasi kelajakda bolaning maktab muhitiga oson va tez moslashishiga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, kasbiy rolli o'yinlarning samaradorligi bevosita pedagogik shart-sharoitlarning to'g'ri yaratilganligiga bog'liq. Kattalarning asosiy vazifasi bolalarga tayyor qoliplarni majburlash emas, balki ularga erkin, xavfsiz va qiziqarli o'yin muhitini tashkil etib berishdan iboratdir. Pedagog yoki ota-ona o'yin jarayoniga faqat bilvosita hamkor sifatidagina aralashishi, qiziqarli yo'naltiruvchi savollar orqali bolaning mustaqil fikrlashini qo'llab-quvvatlashi lozim. Gender stereotiplaridan voz kechish va har bir bolaga barcha kasb turlarini sinab ko'rish imkoniyatini berish ularning yashirin iqtidorlarini erta aniqlashga xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, rolli o'yinlar ta'lim-tarbiya jarayonini majburiy yuklamadan qiziqarli hayotiy sarguzashtga aylantiruvchi noyob pedagogik texnologiyadir. Ushbu metodika bolalarni ijtimoiylashuv jarayonini tezlashtiradi, mehnatga bo'lgan hurmat hissini tarbiyalaydi va ularning kelajakdagi kasbiy

qiziqishlariga poydevor qo'yadi. Taqdim etilgan amaliy tavsiyalar va ssenariy tuzish metodlari maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyachilari, boshlang'ich sinf o'qituvchilari hamda ota-onalar uchun tizimli va samarali amaliy qo'llanma bo'lib xizmat qiladi. Bolalikda o'yin orqali poydevori qo'yilgan kasbiy tushunchalar kelajakda komil va jamiyat uchun foydali shaxsni tarbiyalashning eng asosiy garovidir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida (PF-152-son, 30.09.2024-y.). – Toshkent, 2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilarni xorijiy til va kasb-hunarga o'qitish ishlarini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida (PQ-53-son, 02.02.2024-y.). – Toshkent, 2024.
3. Hasanboyeva O.U. va boshqalar. Maktabgacha pedagogika. / Darslik. – Toshkent: Ilm-ziyo, 2021. – 280 b.
4. Sodiqova Sh.A. Maktabgacha pedagogika. / Darslik. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2022. – 320 b.
5. Shirinova M.U. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturini amaliyotga tatbiq etish metodikasi. / Metodik qo'llanma. – Toshkent, 2023. – 145 b.
6. Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini o'stirish va o'yin faoliyati. / O'quv qo'llanma. – Toshkent: Cho'lpon, 2020. – 188 b.
7. Kayumova Sh.N. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiylashuvda rolli o'yinlarning o'rni. // "Pedagogik mahorat" ilmiy-nazariy jurnali. – Buxoro, 2023. – № 3. – B. 45-51.
8. Nishonova Z.T., Alimova G.K. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. / O'quv qo'llanma. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 210 b.
9. Yusupova P. Maktabgacha tarbiya pedagogikasi. / O'quv qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 160 b.